

Coturnix coturnix

(L., 1758)

Przepiórka

Rząd: grzebiące, rodzina: kurowate

Status występowania w Polsce

Nieliczny, lokalnie średnio liczny ptak lęgowy.

Opis gatunku

Niewielki ptak (wielkości szpaka). Wymiary: długość ciała 16–19 cm, rozpiętość skrzydeł 32–36 cm, masa ciała zmienna w zależności od pory roku i płci: w maju samiec może średnio ważyć 95 g, a samica 103 g, natomiast we wrześniu masa wynosi odpowiednio: 108 g i 118 g. W listopadzie samice mogą ważyć do 155 g. Różnice w ubarwieniu upierzenia pomiędzy samcem, a samicą są niewielkie – oba ptaki są brązoworude z podłużnymi cętkami, nad okiem mają białą brew, a na wierzchu głowy jasną pręgę. Tylko samiec ma czarne podgardle. Młode są podobne do samicy – z wierzchu są mniej wyraźnie cętkowane. Pisklęta żółte, brudno cętkowane. Na wierzchu głowy domieszka rdzawego koloru, przez środek głowy widoczna jest jasna pręga, przechodząca czasem do środka grzbietu. Głowa z boku żółta, z wyraźną ciemną plamką uszną. Znacznie łatwiej jest przepiórkę usłyszeć, niż zobaczyć. Samiec odzywa się charakterystycznym trzysylabowym „pit-pi-lił”, szczególnie o zmierzchu i nocą.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Można pomylić przepiórkę z młodą kuropatką *Perdix perdix* (A112, gatunek nieopisany w tej książce), lecz ptaki tego gatunku są znacznie większe. Kuropatwa, w odróżnieniu od przepiórki, ma ponadto wyraźnie rudy ogon widoczny u zrywającego się do lotu ptaka.

Biologia

Tryb życia

Aktywna głównie o zmierzchu i nocą. Dzień spędza ukryta w zbożu lub gęstych trawach. Niechętnie zrywa się do lotu. Terytorialna, występuje w rozproszeniu, ale sąsiadujące pary mogą występować zaledwie kilkadziesiąt metrów od siebie.

Lęgi

Przylot na lęgowiska jest bardzo rozciągnięty w czasie i trwa od końca kwietnia do czerwca. Nawet w kolejnych latach ptaki mogą przylatywać w różnych okresach. Na

ogół pojawiają się na lęgowiskach na przełomie 1. i 2. dekady maja. Ptaki mogą tworzyć lokalne koncentracje, tak że z jednego miejsca słychać nawet do 4–5 samców. Odbywa jeden lęg w roku. Znoszenie jaj rozpoczyna się od końca maja, a nawet połowy czerwca. Koniec lęgów może przypadać na koniec sierpnia do początku września. W zniesieniu najczęściej 8–13 jaj (7–18). Wysiadywanie trwa 17–20 dni, pisklęta są zagniazdownikami, więc opuszczają gniazdo wkrótce po wykluciu. W stadkach rodzinnych mogą przebywać nawet do 50 dni.

W krajobrazie rolniczym środkowo-wschodniej Polski (Nizina Środkowomazowiecka i Nizina Południowopodlaska) średnie zagęszczenie samców przepiórki wynosiło w latach 1979–1984 i 1995–2000 0,6–1,3 samca/1 km², przy czym zagęszczenie w krajobrazie dolin rzecznych charakteryzowało się znaczną rozpiętością, wynoszącą 0,3–1,5 samca/1 km², zaś zagęszczenie w krajobrazie zdominowanym przez grunty orne było wyrównane i utrzymywało się na poziomie 0,7 samca/1 km². Najwyższe zagęszczenie stwierdzone w południowo-wschodniej Polsce wyniosło 4,5 samca/1 km². W Wielkopolsce w latach 1991–1995 notowano 0,2–1,0 samca/1 km².

Wędrowniki

Przepiórka jest migrantem dalekodystansowym pokonującym znaczne odległości nad Morzem Śródziemnym i Saharą. Odlatuje z krajowych lęgów od końca sierpnia do połowy października. Przelot wiosenny jest równie słabo zauważalny, jak jesienny, ponieważ ptaki wędrują nocą i na ogół pojedynczo, jakkolwiek spotykano niewielkie stadka liczące maksymalnie do 40 ptaków. Przelot wiosenny, rozpoczynający się w Polsce w końcu kwietnia, może trwać przez cały maj, a nawet czerwiec.

Zimowanie

Tylko wyjątkowo pozostaje na zimę w kraju – jedna obserwacja na oparzelisku pod Hajnąwką 5 lutego 1979 roku.

Pokarm

Podstawę diety przepiórki stanowią nasiona i drobne owady. Żeruje w obrębie swojego niewielkiego terytorium o powierzchni 0,7–1,5 ha.

Występowanie**Siedlisko**

Przepiórka jest ptakiem otwartych terenów rolnych lub dolin rzek, niekiedy obrzeży miast i lotnisk. Gniazduje w różnych typach upraw, zwłaszcza w zbożu. Równie chętnie zasiedla wieloletnie odłogi i (coraz radsze) uprawy prosa i lnu. Duże zagęszczenia może osiągać także na porzucanych plantacjach czarnej porzeczki. Rzadziej spotykana w uprawach lucerny czy roślin okopowych. W dolinach rzek (liczniej w latach o małej ilości opadów) chętnie zasiedla ich osuszone fragmenty. Spotykana również na niezmeliorowanych torfowiskach niskich.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

6410 Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (*Molinion*)

6510 Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (*Arrhenatherion elatioris*)

6520 Górskie łąki konietlicowe użytkowane ekstensywnie (*Polygono-Trisetion*)

7210 Torfowiska nakredowe (*Cladietum marisci*, *Caricetum buxbaumii*, *Schoenetum nigricantis*)

7230 Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk

Rozmieszczenie geograficzne

Lęgowniska podgatunku nominatywnego *C. c. coturnix* obejmują całą niżową część Europy (z wyjątkiem północnej Skandynawii), północną Afrykę, dalej rozległe obszary na wschód przez Syberię do jez. Bajkał i zachodnich Chin, a także Azję Mniejszą i Azję Środkową do północnych Indii. Zimowiska znajdują się w Afryce na południe od Sahary aż po wschodnią i południową część kontynentu, na Pół-

wyspie Arabskim oraz w Indiach na południe od lęgów. Pozostałe 3 podgatunki zamieszkują niewielkie obszary na Wyspach Kanaryjskich i Azorach oraz w Afryce.

Rozmieszczenie w Polsce

Zasiedla prawie cały obszar Polski, a tylko w większym rozproszeniu występuje na Pomorzu. Z pewnością bardziej rozpowszechniona i liczniejsza jest we wschodniej części kraju – stwierdzono tu najwyższe zagęszczenia populacji lęgowej. Najwyżej położone w kraju stanowisko (nie wiadomo, czy lęgowe) stwierdzono w Tatrach na wysokości 1300 m n.p.m.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: V gatunek narażony na wyginięcie

BirdLife International: SPEC 3

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Zasadnicza część populacji przepiórki związana jest z typowym krajobrazem rolniczym (zdominowanym przez grunty orne), przez co znajduje się poza większością wielkoobszarowych form ochrony przyrody. Spośród znaczących stanowisk jedynie stanowisko w dolinie Nidy znajduje się w granicach Nadnidziańskiego PK.

Rozwój i stan populacji

Wielkość europejskiej populacji lęgowej przepiórki oceniana jest bardzo orientacyjnie na 730 000–2 400 000 p. Gatunek najliczniej gniazduje w Rosji (100 000–1 000 000 p.), Hiszpanii (320 000–350 000 p.), Turcji (50 000–350 000 p.), Francji (100 000–200 000 p.), Portugalii (10 000–160 000 p., w tym 60 000 na Azorach) i w Rumunii (30 000–50 000 p.).

W ciągu ostatniego wieku areal przepiórki na terenie Polski nie uległ znaczącym zmianom, natomiast znacznym wahaniom podlegała liczebność tego gatunku. Już w dawnych wiekach wskazywano na lata „przepiórcze”, w których liczebność przepiórki była bardzo wysoka, podczas gdy w innych okresach stawała się ona rzadka. Szereg danych wskazuje na znaczne wahania liczebności populacji lęgowej przepiórki w kolejnych latach. Podczas gdy w latach 1970–1980 stan populacji można było określić jako niski, to z pewnością, poczynszy od połowy lat 80., jest on wyraźnie lepszy, jakkolwiek przerywany okresowymi spadkami liczebności.

Stan liczebny przepiórki był (przynajmniej we wschodniej Polsce) szczególnie korzystny w czasie upalnych i suchych lat 2000–2002 i przypuszczalnie w roku 2003. Dla tego okresu wielkość krajowej populacji bardzo orientacyjnie można oszacować na 5000–10 000 p. Najliczniejsze występowanie stwierdzono w południowo-wschodniej części kraju: w dolinie dolnego Sanu w roku 1999 oszacowano liczebność przepiórki na co najmniej 520 samców, a w dolinie Nidy w latach 1996–1997 – na 60–120 samców; w roku 2000 w dolinie środkowej Odry stwierdzono ponad 68 samców; na Roztoczu w 2001 stwierdzono obecność ok. 100 samców, a rok później w Ostoi Tyszowieckiej na Zamojszczyźnie – 30–60 samców.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- przekształcanie struktury krajobrazu rolniczego (zanik ugorów, ekstensywnie użytkowanych łąk, mozaiki upraw z gęstą siecią miedz);
- chemizacja rolnictwa, zubażająca bazę pokarmową piskląt (nasiona chwastów i drobne owady);
- mechanizacja rolnictwa połączona z pewnymi formami wykonywania zabiegów agrotechnicznych.

Propozycje odnośnie do zarządzania

W dolinach rzek należy:

- zaniechać całkowitego wykaszania łąk i pozostawiać płyty (do 50–100 m²) niewykoszonych traw przy pierwszym oraz drugim pokosie (jeżeli ma miejsce przed końcem sierpnia);
- stosować wykaszanie od środka łąki ku jej skrajom, by dać ptakom szansę ucieczki;
- wprowadzić techniczne sposoby wypłaszania w przypadku stosowania mechanicznych kosiarek.

W pozadolinowym krajobrazie rolniczym, gdzie występuje przepiórka, należy:

- zmniejszać dawki herbicydów i insektycydów oraz nawozów sztucznych w celu zapewnienia zdrowej bazy pokarmowej pisklątom.

W ramach programów rolnośrodowiskowych należy:

- dotować utrzymanie rotacyjnego odłogowania gruntów ornych, bowiem kilkuletnie odłogi zapewniają zarówno bezpieczne ukrycie dla ptaków, jak i bazę pokarmową, szczególnie ważną dla piskląt;
- rozważyć możliwość wprowadzenia zanikających, a przypuszczalnie atrakcyjnych dla przepiórki upraw prosa i lnu, np. w ramach jednego z pakietów programów rolnośrodowiskowych.

W zakresie ochrony konserwatorskiej należy:

- rozważyć możliwość ustanowienia PK Doliny Dolnego Sanu (lub OCHK Dolnego Sanu), ponieważ udokumentowano tam największe w Polsce zwarte stanowisko przepiórki.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową;
- wpływ struktury krajobrazu i siedliska na liczebność;
- sukces lęgowy w zależności od siedliska i sposobu gniazdowania;
- wpływ zabiegów agrotechnicznych, zwłaszcza koszenia, stosowania środków ochrony roślin oraz nawozów sztucznych na sukces lęgowy;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej;
- skuteczność czynnej ochrony gatunku.

Monitoring

- coroczne liczenie ptaków lęgowych na losowych powierzchniach rzędu 25 km². Metodyka do ustalenia;
- co 3 lata należy przeprowadzać liczenia na powierzchniach próbnych wyznaczonych w największych krajowych ostojach przepiórki. Metodyka do ustalenia.

Liczenie przepiórki należy prowadzić wieczorem (1 godz. przed zachodem słońca – 30 minut po zachodzie). Należy wykonać co najmniej 2 kontrole terenu – 1. w ostatniej dekadzie maja i 2. w ostatniej dekadzie czerwca. Zalecany dość późny okres pierwszej kontroli wynika z bardzo zmiennego w kolejnych latach terminu przylotu. Sprawa przydatności stymulacji magnetofonowej pozostaje do wyjaśnienia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN. BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BEDNORZ J. 2000. *Coturnix coturnix* (L., 1758) – przepiórka. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winięcki A. (red.) Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, s. 179–181.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- BUSSE P. 1991. Mały słownik zoologiczny. Ptaki. Cz. II. Warszawa, 396 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1980. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 2. Hawks to Bustards. Oxford, 687 s.
- CZECHOWSKI P., RUBACHA S., WAŚICKI A., BOCHEŃSKI M., JĘDRO G., KAJZER Z., SIDELNIK M. 2002. Awifauna lęgowa środkowego odcinka Odry. *Not. Orn.*, 43: 163–176.
- DOMBROWSKI A., KOT H., KASPRZYKOWSKI Z., KOT CZ. 1998. Mazowsze. W: Krogulec J. (red.) Ptaki łąk i mokradł Polski (stan populacji, zagrożenia i perspektywy ochrony). Warszawa, s. 195–225.
- DOMBROWSKI A., GOŁAWSKI A. 2002. Changes in numbers of

- breeding birds in an agricultural landscape of east-central Poland. *Vogelwelt*, 123: 79–87.
- DOMBROWSKI A., GOŁAWSKI A., GRZYBEK J., KUZIEMKO M. – dane niepublikowane.
- DYRZC A., OKULEWICZ J., WIATR B. 1973. Ptaki Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego w okresie lęgowym (z uwzględnieniem badań ilościowych na torfowiskach niskich). *Acta zool. cracov.*, 18: 399–474.
- FJELDSÅ J. 1977. Guide to the Young of European Precocial Birds. *Tisvildeleje*, 282 s.
- GROMADZKI M., DYRZC A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M. 1994. *Ostoje ptaków w Polsce*. Gdańsk, 403 s.
- GOŁAWSKI A. – dane niepublikowane.
- GRZYBEK J. – dane niepublikowane.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. *The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance*. London, 903 s.
- HORDOWSKI J. 1997. Występowanie przepiórki (*Coturnix coturnix*) i derkacza (*Crex crex*) w krajobrazie rolniczym regionu przemyskiego. *Badania Ornitofauny Ziemi Przemyskiej*, 5: 99–105.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1994. *Handbook of the Birds of the World*. Vol. 2. New World Vultres to Guineafowl. Barcelona, 638 s.
- KROGULEC J. (red.) 1998. *Ptaki łąk i mokradł Polski: stan populacji, zagrożenia i perspektywy ochrony*. Warszawa, 351 s.
- KUZIEMKO M. – dane niepublikowane.
- POLAK M., WILNIEWCZYC P. 2001. Ptaki lęgowe doliny Nidy. *Not. Orn.*, 42: 89–102.
- STASZEWSKI A., CZERASZKIEWICZ R. 2000. Awifauna lęgowa rezerwatu „Świdwie” i okolic w latach 1990–1998. *Not. Orn.*, 41: 115–138.
- SOKOŁOWSKI J. 1972. *Ptaki ziem polskich*. Tom II. Warszawa, 457s.
- TACZANOWSKI W. 1882. *Ptaki krajowe*. Kraków. II, 398 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. *Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność*. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. *Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany*. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F. (red.) 1994. *Birds in Europe; their conservation status*. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, 600 s.
- WALASZ K., MIELCZAREK P. (red.) 1992. *Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985–1991*. Wrocław, 522 s.

Andrzej Dombrowski